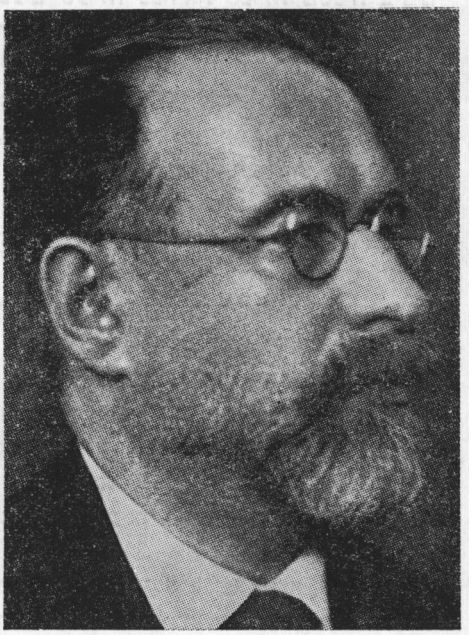
מ. אונגרפלד / מורשתו של הרב צבי פרץ חיות

40 לפטירתו

הרב צבי פרץ חיות

צבי פרץ חיות הקיף במחקריו את רוב המקצועות בחכמת ישראל ואין לך מקצוע שעסק בו ושהניח אותו בלא חידוש. את סדרת מחקריו פתח בעבודת הדוקטוראט שלו, „עיונים בספר מארקוס" (1899). כידוע סברו חוקרים רבים, כי לנוסח היווני של ספרי הברית החדשה, קדם מקור שמי. ובניגוד לא. נסטלה, שסבור היה, כי אותו המקור השמי היה בלשון הסורית־הארמית, הניח חיות, כי בראשונה היה קיים נוסח עברי. כי אף־על־פי שהשפה המדוברת היתה אז ארמית, נכתבו ספרי האבנגיליה גם בעברית כדי להעניק להם הילת קדושה. בעזרת ניתוח לשוני חריף של הטכסט המארקוסי והבאת מקורות מקבילים לו מתוך ספרי האבנגליונים האחרים וביאורי ותיקוני 74 מקומות בו, שיחזר חיות את המקור העברי המשוער. חיות הראה למשל, שה„גליונים" שבתלמוד הן האפוקאליפסות, שהרי „גלינא" בסורית, היא האפוקאליפסה של יוחנן. וכי בדבריו של יוחנן המטביל: „אלקים יכול להקים מן האבנים האלו בנים לאברהם", יש לשון נופלת על לשון, שהיא תיתכן רק בעברית; וכי „שמעון המצורע" שישו מתארח בביתו לפי האבנגליונים של מארקוס ומתיא, אינו אלא „שמעון הצנוע" והמתרגם היווני, „צנוע" נתחלף לו ב„צרוע". חיות הצביע על כמה ביטויים אבנגליונים המצויים בתלמוד ובמדרש, וביטל כמה טענות בלתי צודקות על התלמוד מצד חוקרי האבנגליונים הנוצרים. ובדרך כלל סבור היה חיות, שלמעלה מכוחו של נכרי הוא לחדור לרוח היהדות הרבנית.

את סדרת מחקריו במקרא התחיל חיות בעבודה „מחקרים לספרי משלי" (1899). את העדר הקשר שבפרקים י — כב בספר, הוא מסביר בכך, שאלה הם פסוקים פזורים שנסדרו לפי סדר האלפבית, דוגמת מזמור קיט בתהלים (תמניא אפין). חיות חורז כאן שנית את הפסוקים בסדר האלפבית — הוא משתמש כאן גם באות השניה של התיבה — ומוסיף עליהם פירושים. במחקריו המקראיים נמצא חיות תחת השפעת מורו ד. ה. מילר.

בלי להתעלם מהישגי חכמי אומות העולם בבלשנות, בארכיאולוגיה, בשיטה הספרותית ההיסטורית, מעדיף חיות את חוקר המקרא היהודי על חוקר המקרא הלא יהודי: „תנ"ך שהאחרים קוראים לו הברית הישנה, הוא באמת הספר הצעיר, הרענן, הפורח ביותר בעולם, מכל שהעולם מכיר. כתבי הקודש שלנו הם נר ה', נר תמיד של ישראל, נימוק קיומו העליון. יחס עם ישראל לתנ"ך שלו, אין דוגמתו בכל אומה ולשון. החלק האלוקי שבנו, חולל את התנ"ך והתנ"ך חולל את עם ישראל. כדברי המקובלים: קודשא בריך הוא אורייתא וישראל חד הוא... למה השתתפו היהודים כל כך מעט בחקר המקרא? מפני שאנו חיים עם התנ"ך כמו עם יצור אהוב זה אלפי שנים, יום יום. לכן אין אנו מוכשרים לניתוחים. על הצורה ועל ההרכב החיצוני אמנם גילו חכמי אומות העולם דברים חשובים. אבל את נשמת התנ"ך לא יכיר אלא היהודי בלבד. אומות העולם, הן כאן בחינת אורחים ואנחנו בני הבית. כשם שאמת היא, שהתנ"ך הוא נשמת עמנו, כך אמת היא, שאנו גוף התנ"ך. אנו הפירוש החי לתנ"ך, ואלמלא היהודים היה התנ"ך ספר דומם. מי שרוצה להיות יהודי בנפשו פנימה, עליו לחדור לנשמת התנ"ך. רק אז יכיר את עצם נשמתו, את הקודש והמכריע".

ברוח זו נכתבו פירושיו לספר תהלים ולספר עמוס (שניהם הופיעו בהוצאה המדעית של התנ"ך מיסודו של אברהם כהנא), שחידושים רבים בהם — נוסחאות חדשים ופתרונים חדשים. כאן אנו מוצאים את המנגנון המדעי: בראש כל מזמור בתהלים באה כעין הקדמה קצרה, שבה בא תוכן המזמור, צורתו הפיוטית, חקירת הלשון, זמן החיבור, חיי המחבר ושיטתו. ובגוף הפירוש, באים כל הנוסחאות של תרגום השבעים, הפשיטתא והוולגאטה ופירושי חכמי ישראל, החל ברב סעדיה גאון, הרד"ק, ר' אברהם אבן עזרא. וכן הוא מביא פירושיהם של המפרשים החדשים ומכריע ביניהם. כאן בולטות שליטתו בכל מכמני הלשון העברית ובקיאותו העצומה בפרשנות המסורתית. אינו נרתע מתיקון במקרא ומשום נוסח חדש, אם יש בו צורך הכרחי — אך בגלל כך נמנעה ממנו בזמנו הקתדרה לתנ"ך באוניברסיטה העברית בירושלים. לפירושו לספר עמוס, הקדים חיות מבוא גדול, שבו הוא עומד על פירוש שמו של הנביא (עמוס הוא צורה מקוצרת של השם עמס־יה: אמץ־יה), על מקום מולדתו, תקוע, ועל הזמן שבו חי והתנבא וקובע את הזמן שבו חלו נבואותיו. ואחרי תיאור תולדות חייו, מיוחד הדיבור על הספר עצמו וסידוריו ועל תוכן נבואותיו ורוחן הכללי: תיאור הסכנה הנשקפת לישראל ממלכות אשור וביאור סיבת מפלתה של מלכות ישראל הקרובה לבוא. אך יותר חשובה מפעולתו הדתית של עמוס, היא פעולתו הסוציאלית. את תקופת הפורעניות והפגעים קורא עמוס „יום ה'". ומבחינה לשונית, סגנונו של עמוס וצורתן הפיוטית של נבואותיו, הם של אכר בולס שקמים. בספרו, מלים או צורות בודדות, שאין להן אחים במקרא. עמוס כראשון בין הנביאים, השפיע בסגנונו על יתר הנביאים: הושע, יואל, מיכה, צפניה, זכריה, ישעיהו וירמיהו. בסידור הפרשות הולך כאן חיות לפי ספרו של וילהרזן. בענייני הצורה הפיוטית למד מפי מורו ד. ה. מילר.

המשך ישר לפירושיו אלה, הן הרצאותיו הרבות על נושאים מקראיים. חיות ראה בנבואה את דמותה הצרופה של היהדות. הדבר החדש והמכריע בנבואה הישראלית — שלא תמצא דומהו אצל שום עם — הוא שברגע שבו רואה הנביא את תבוסת דור אחד, הוא רואה את התחייה של דור עתיד, וברגע שבו הוא אומר: „אבד תאבד", הוא אומר: „יקום דור חדש, שיביא גאולה לכם ולאנושות". במאמרו על משה, דחה חיות את מאמרו הראציונאליסטי של אחד העם על משה, שהושפע מביקורת המקרא הגרמנית. ביחזקאל הנביא, שהיה מטרה לחיצי הביקורת, ראה חיות את אחד הגורמים המכריעים ביהדות. הוא הרופא המנתח, שהרחיק מגוף העם בגולה רעיונות נפסדים. חיות ראה בתורת הנביא ישעיה השני, את היסוד לתורת הציונות. אווירה רוחנית היתה קיימת בין ישעיה הנביא וכורש המלך. ניצוצות ניתזו מתורת ישראל לעולם הנכרים, שחוללו תנועת גרים והנביא הגן עליהם. זה הרקע הרוחני להצהרת כורש.

חיות שהצטיין בכוח זכרון פינומנאלי, היה בקי גדול בספרות התלמודית והמדרשית והקדיש מזמנו לחקר ספרות ההלכה והמשיך את מפעלו של ר' נתן נטע ראבינוביץ, בעל „דקדוקי סופרים" וחקר את שינויי הנוסחאות השונים לכל המסכתות של סדר נשים, אבל כתב היד של ספר זה נעלם לאחר מותו. כן כתב הגהות למסכת מועד קטן, יבמות, והוציא את הפירוש למסכת משקין (מועד קטן) לר' שלמה בן היתום. ר' שלמה היגר מארצות ערביות לדרום איטליה, שמע ערבית ואיטלקית ולמד חכמת הרפואה. היה בן דודו של רש"י ומתלמידיו והעתיק מפירושו. הוא חיבר כנראה פירושים לרוב מסכתות התלמוד. שפתו צחה ויפה והראב"ע מזכיר אותו בשירו „נדוד הסיר אוני". כן כתב חיות על לשון האמוראים ועל שמות פרטיים בתלמוד. ובמאמרו „שמות עבריים" הציע להשתמש שוב בשמות, שצללו בתהום השיכחה. כן כתב על היחס של השמות הפרטיים בספרותנו העתיקה לאפיגראפיקה השמית הצפונית. כן חקר מבחינה לשונית והיסטורית כתבות מצבות יהודיות ומצבות יהודיות־הודיות, שהביא עמו רבו הפרופ' ד. ה. מילר מסיוריו בערב הדרומית.

תרומתו לתולדות ישראל צפונה לא כל כך בעיבוד החומר, אלא ברעיונות מקוריים להיסטוריוגרפיה, המעורים בעולם המחשבה של הנביאים והחכמים. במחקרו על תולדות אנשי המושבה הצבאית בנֵב, שיער חיות, שצאצאיהם נשתמרו בפלשים של ימינו. לגבי תורת המסתורין בישראל, דגל בעמדה עקבית של היהדות הרשמית, שקבעה למסתורין פסים צדדיים בלבד, אך במחתרת נשתמרו כיסופיה, שבצבצו ועלו בימי משבר לאומי: מעשה מרכבה — בגלות בבל, ספר דניאל — בזמן גזרות אנטיוכוס, וביחוד בזמן רדיפות ימי הביניים והאינקביזיציה בספרד. מאלפים מחקריו: על „ספר יהודית" ועל בן סירה („הקדם" 1), ועל „שירי שלמה" („הגרן" 7), ועל היהודים בתדמור („השלח" 14), ועל

כתבות עתיקות בישראל („הגרן" 4), ועל „הלשון העברית בימי האמוראים" („השלח" 15), ועל עמנואל הרומי („הקדם" 1, 2, 3) ועוד.

במחקרו „בן סטדא" („הגרן" 4) סתר חיות את הטענה ששם זה הוא כינוי לישו הנוצרי. וכך פירש את הברייתא בשבת, כ"ד: „תנא, אמר להם ר' אלעזר לחכמים: והלוא בן סטדא הוציא כשפים ממצרים". הכוונה היא כאן למתמרד אחד שהסית נגד השלטון הרומי בארץ. במחקרו „ספר שירי שלמה" („הגרן" 8) תמך בהשערת הארנאק, כי אספת שירי שלמה אשר מצא רינדל האריס בכתב יד סירסי על יד נהר חידקל, הוא באמת אסיפה עברית מעיקרה, ורק מעתיק נוצרי הוסיף בספר פסוקים או שירים, ברוח הנצרות.

פניני הגות, ורעיונות מקוריים תמצא בהרצאותיו ודרשותיו, „יש לנו היסטוריה הנשמעת כמו אגדה, כשיחה מני קדם. כה רבת נפלאות, כה יחידה במינה היא. ההיסטוריה ששמרה אותנו במשך אלפי שנה, דורשת לטובת האנושות שנשמור מה שירשנו. עוד רוח ה' נוססת בנו לתת לאנושות כמו בימי קדם גדולות ונצורות". „עם ישראל יעלה על יוון, כי מצויד הוא בערנות רוחנית בלתי פוסקת. לכן חולל עמנו כבר בדרכו לשיבת ציון שתי תופעות כבירות: את תחיית השפה העברית ואת תנועת החלוצים. שיחרור יוון הכזיב את האנושות, גאולת ישראל תפתח שערי תקופה חדשה בתרבות העולם. סגולה דגולה באופי האומה, הוא גאון יהודה העתיק, הקדוש, הגבורה הרוחנית הרת הנפלאות ומחוללת נפלאות. האמונה ב'אתה בחרתנו' של אומה זו, הכניסה לבית גנזיה של האנושות את המתנות היקרות ביותר: אמונת הייחוד, הנבואה, והתקווה לימות המשיח. היהודים החלשים והנרדפים סללו לאדירות שבמדינות את דברי ימיהן. לכן האימפריאליזם היהודי הוא היחידי שאינו מדכא אלא מרומם, השואף ללא חת לקראת מטרתו, כדברי הנביא: 'כי מלאה הארץ דעה את ה', כמים לים מכסים'".

תרומתו של חיות למדע העברי, לא הניחה כל הימים את דעתם של מוקיריו ומעריציו הרבים ואף את דעתו של עצמו, וגדול היה צערו על כך. אכן, ציפה בכליון עינים לשעה שבה יוכל לשוב אל עבודתו המדעית. ותקווה זו עודדתו ביום פתיחת האוניברסיטה העברית בירושלים. כאן הציעו לו ידידיו ובראשם ח. נ. ביאליק, לעמוד בראש המכון למדעי הרוח. אלא שהתמנות זו היתה קשורה בתנאי שהציג בקוראטוריום הרב הראשי, ישראל לוי מפריס, בשמו של רוטשילד, כי אין מקום בין כתלי האוניברסיטה העברית למדע התנ"כי — מקצוע שהיה כל כך חביב על חיות ושרצה להמשיך במחקרו גם כאן במכללה הירושלמית. בחרון אף וברגש של אכזבה עזב חיות את ישיבת חברי הקוראטוריום הזאת. בהשפעתו של ביאליק כתב אז נגיד האוניברסיטה, הד"ר מאגנס, אל חיות: „חבריך כאן ממלאים את ידי לומר לך, שנכונים הם לבחור בך לשמש הדיקאן הראשון של המכון... ולהילחם בעד זה שתתמנה פרופיסור לתנ"ך". וברוח זו כתב לו גם ביאליק בי"ז אב תרפ"ח: „...מטרת מכתבי להעיד לפניך, עד כמה גדלה שמחת ידידי האוניברסיטה מכאן ובתוכם גם חבר הפרופיסורים בהגיע אליהם הבשורה, כי אכן נקראת סוף סוף לבוא ולשבת כאן במקום הראוי לך. הכל, גם המורים וגם התלמידים מצפים בקוצר רוח לבואך וכולם מאמינים, כי ,במקומך יושיבוך'. ואתה תהיה בלי ספק המנהיג הרוחני של המוסד הנעלה הזה, היקר כל כך לכולנו. אין לך איפוא לשים לב ל,הגבלות' כביכול שהוכנסו לתוך תפקידיך בשדה ההוראה. אין בהגבלות אלה שום ממש.. הוצאת התנ"ך מכתלי המכון היא גזרה שאין המציאות יכולה לעמוד בה ולהשלים עמה. וסופה כאמור להבטל מאליה. בעליה האמיתיים של האוניברסיטה יהיו אלה שיעמדו בה מבפנים ויאצילו מרוחם עליה. ומי זה יכחיש כי אתה הוא האיש הראוי לעמוד בראש המכון למדעי הרוח? בדעתי את שאיפתך הרבה לעלות לארץ ולהקדיש בה את ימיך לתורה ולהרבצתה בישראל, הנני רוצה להאמין, כי תדע להתרומם על הקטנות בנות הרגע ולראות את הגולד. סוף סוף התורה היא חלקך. והיא שתגדלך ותרוממך על כל המעשים".

חיות לא נענה גם לבקשת ביאליק. ואלו ביאליק הבין לרוחו. אך לבו של חיות לא החזיק מעמד, הצער הגדול הוא שהכריעו וכעבור ארבעה חדשים השיב רוחו לקונו.